

NOVINKY ZE SPRÁVY ČESKÉ TERMINOLOGICKÉ DATABÁZE KNIHOVNICTVÍ A INFORMAČNÍ VĚDY ZA ROK 2003 TDKIV V ROCE 1

Josef Schwarz

ÚVOD

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) vznikla v letech 2001-2002 v rámci projektu podpořeného Ministerstvem kultury ČR. TDKIV je oborovou terminologickou databází zahrnující všechny teoretické i praktické disciplíny knihovní a informační vědy a hraniční obory. Na počátku roku 2003 přešla TDKIV z projektové fáze do rutinního provozu, který je zajišťován odborem knihovnictví Národní knihovny ČR. Koncepční a metodický rozvoj a správa databáze jsou řízeny osmičlennou Redakční radou TDKIV, která je poradním orgánem ředitele odboru knihovnictví NK ČR a jejímiž členy jsou E. Bartůňková, A. Machová, M. Ressler, V. Richter (všichni NK ČR), J. Burgetová (konzultant), M. Dombrovská (ÚISK), H. Kučerová (VOŠIS) a J. Schwarz (informační konzultant); na tvorbě vlastního obsahu databáze, tedy terminologických záznamů, se podílí řada externích spolupracovníků. Technická správa databáze je zajišťována v součinnosti s oddělením knihovního systému NK ČR (H. Dvořáková).

Hlavním cílem správy a rozvoje TDKIV pro rok 2003 bylo nastartovat procedury průběžné aktualizace databáze. Tyto procedury bylo třeba odvíjet jednak od konkrétních možností rozvoje TDKIV, jednak od *Koncepce správy a rozvoje TDKIV* (Schwarz, 2003a), která stanovuje základní krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé záměry rozvoje.

Lze konstatovat, že hlavního cíle bylo dosaženo; mimo něj se (po)dařilo realizovat i celou řadu dalších činností souvisejících se správou TDKIV. Následující text shrnuje základní rozhodnutí a kroky, které byly v rámci správy a rozvoje TDKIV v roce 2003 učiněny, a stručně uvádí i pracovní výhled na rok 2004.

PRŮBĚŽNÁ AKTUALIZACE TDKIV Dvě databáze

Průběžná aktualizace je prováděna tak, aby byla naprosto transparentní vůči odborné veřejnosti a aby se zainteresovaní specialisté mohli snadno na aktualizaci TDKIV podílet. Základním předpokladem pro toto řešení bylo zpřístupnění dvou databází:

- *oficiální databáze TDKIV* – obsahuje definitivní verze záznamů; v současnosti je přibližně ve stavu, kterého bylo dosaženo v rámci projektu TDKIV v letech 2001-2002 (blíže viz Schwarz, 2003b); oficiální verze databáze je přístupná na adrese <http://sigma.nkp.cz/cze/ktid>
- *pracovní databáze TDKIV* – zahrnuje oficiální verzi TDKIV a všechny rozpracované termíny, tj. termíny, které jsou v různých fázích zpracování a nemají proto status „definitivní“; pracovní databáze TDKIV je odborné veřejnosti v plném rozsahu přístupná na adrese <http://sigma.nkp.cz/cze/ktidp>

V pracovní databázi lze sledovat např. termíny navržené ke zpracování (status *K* – kandidát, popř. *P* – prioritní kandidát) nebo termíny, jež byly z dalšího zpracování vyloučeny (status *Vyřazené termíny*), a to případně i pro konkrétní tematickou oblast definovanou na základě pole *Třídník*. Zadáním údaje *K* do pole *Status záznamu* a údaje IFE do pole *Třídník* lze např. zjistit, že pro oblast internetu na další zpracování čeká 8 kandidátů (stav k 6. 1. 2004), naopak 34 termínů pro tuto oblast bylo z dalšího zpracování vyloučeno (status *Vyřazené termíny*). S aktuálním stavem výběru a zpracování termínů lze pochopitelně polemizovat, navrhopat další vhodné termíny, připomínkovat současný stav termínů apod. Všechny podněty je možné zasílat na adresu správce databáze (viz níže).

Metodika zpracování nových termínů

V rámci procedury aktualizace byla v roce 2003 prověřena metodika zpracování nových záznamů, která zahrnuje všechny fáze počínaje návrhem termínu a konče definitivní verzí terminologického záznamu. Testování metodiky probíhalo ve spolupráci s externími specialisty, výsledkem je mj. podrobná specifikace jednotlivých fází zpracování termínů a záznamů, která je reprezentována různými statusy záznamů (viz http://www.nkp.cz/o_knihovnách/Slovník/index.htm#stat). Řešena byla také problematika aktualizace stávajících záznamů, pro kterou bylo stanoveno, že při jakékoliv změně výkladu termínu (vyjma změn formálních – oprava překlepů apod.) bude původní verze výkladu archivována pro případné pozdější analýzy, ověřování či historický průzkum.

Úprava struktury záznamů

Průběžně také probíhají dílčí úpravy ve struktuře záznamů databáze, které spočívají především v doplňování nových podpolí, změně označení polí apod. Cílem těchto změn je reflektovat aktuální obsahové potřeby databáze a zajistit maximální granularitu záznamů.

Rozšíření TDKIV o nové termíny

V první dekádě listopadu 2003 byl do pracovní databáze naimportován soubor více než 1700 nových termínů, které byly nashromážděny ještě v projektové fázi. Tyto termíny jsou rozděleny na kandidáty (status *K*), tj. termíny, které čekají na další zpracování, a na vyřazené termíny, s jejichž zpracováním se nepočítá, protože neodpovídají obsahovému vymezení databáze TDKIV nebo nejsou vhodné pro zpracování svou formou nebo jinými charakteristikami. Jak bylo uvedeno výše, oba typy termínů lze v aktuální pracovní databázi TDKIV vyhledávat. Kromě toho jsou do pracovní databáze průběžně zařazovány nové termíny pocházející z jiných zdrojů nebo z primární excerptce.

Normativní výklady

Poměrně velkým obohacením obsahu databáze se stávají normativní výklady, tj. výklady (definice) z oborových technických norem, které jsou do databáze průběžně zařazovány. V tomto případě bylo rozhodnuto o KOMPLEXNÍM A SYSTEMATICKÉM zpracování normativních výkladů, které zahrnuje:

- tvorbu aktuálního seznamu platných i neplatných oborových norem a platných norem z hraničních oborů – výběr norem se řídí vymezením obsahu TDKIV, seznam je vytvářen na základě databáze norem ČSNI (<http://www.csni.cz/ORDERS/VYBER.ASP>), rešerše probíhají pomocí vybraných znaků ICS (International Classification for Standards); tento seznam je v sou-

časnosti (leden 2004) zpracováván, po dokončení bude vystaven na webu NK ČR a průběžně aktualizován

- úplnou exerpici všech norem z vytvořeného seznamu, tj. exerpici všech termínů, které se nacházejí v oborových normách a normách hraničních oborů; vzhledem k objemu práce se bude jednat o dlouhodobější proces, v rámci něhož mohou být stanovovány určité priority (např. přednostně budou zpracovávány platné oborové normy)
- průběžné sledování aktuálního stavu norem a aktualizace seznamu norem i normativních výkladů v TDKIV; jedná se především o zachycení nových norem a norem, jejichž platnost je ukončena (a jež jsou popř. nahrazeny jinými normami)

TDKIV se tak postupně stane databází, která bude zpřístupňovat relativně kompletní terminologii používanou v oborových normách. Již nyní jsou v řádově stovkách záznamů normativní výklady dostupné (viz např. termíny *tezaurus* či *dožádaná knihovna*); na počátku prosince 2003 byl mj. proveden import normativních výkladů z nové oborové terminologické normy ČSN ISO 5127, která zahrnuje cca 1000 termínů s výklady a anglickými ekvivalenty (norma obsahuje i francouzské ekvivalenty, které však nejsou do databáze v této fázi zařazeny).

V této souvislosti je ovšem třeba poukázat na charakter normativních výkladů – normativní výklady nelze vždy chápat jako určující (obecně platné) výklady daného termínu, protože jejich obsah i rozsah jsou dány funkcí a určením normy (viz blíže Schwarz, 2003b:26). V TDKIV se proto normativní výklady považují za doplňkovou informaci, která přináší uživateli určitou přidanou hodnotu, ale hlavními výklady zůstávají v terminologických záznamech vždy originální autorské výklady v poli *Výklad termínu* (které pochopitelně mohou normativní výklad zohledňovat). V TDKIV se tedy rozlišují tři typy terminologických záznamů podle toho, zda obsahují normativní výklad:

1. záznamy pouze s autorským výkladem (jsou obsaženy v oficiální databázi TDKIV)
2. záznamy s autorským i normativním výkladem (jsou obsaženy v oficiální databázi TDKIV)
3. záznamy pouze s normativním výkladem (jsou obsaženy pouze v pracovní databázi TDKIV)

Vzhledem k tomu, že normativní výklady představují samostatnou informační hodnotu, připravuje se vyhledávací rozhraní (resp. logická databáze), které umožní při vyhledávání specifikovat rozsah vyhledávaných termínů pouze na termíny obsahující normativní výklady.

Kromě termínů z norem je připravována excerptce i z dalších oborových „normativně-technických“ dokumentů (např. katalogizační pravidla, směrnice, doporučení apod.); základem se opět stane seznam vybraných materiálů, na jehož základě bude probíhat excerptce.

Vyhledávání

Na začátku prosince 2003 bylo zpřístupněno paralelní vyhledávání ve třech oborových terminologických databázích, které spravuje NK ČR, a to:

- TDKIV (<http://sigma.nkp.cz/cze/ktld>)
- KZK – Databáze zkratk pro knihovnictví a informační obory, která je zpřístupněna od 1.12. 2003 ve zkušeb-

ním provozu na adrese <http://sigma.nkp.cz/cze/kzk>; výťah z databáze byl publikován v tištěné podobě (Machová, 2003)

- KSL – Česko-anglický a anglicko-český slovník knihovnických termínů, dostupný na <http://sigma.nkp.cz/cze/ksl> (slovník vznikl v rámci mezinárodního projektu – blíže viz Kanič, 2000 a Ressler, 2000; slovenská mutace slovníku viz Androvič, 1999)

Paralelní vyhledávání má uživateli zajistit jednodušší a rychlejší přístup ke všem terminologickým informacím dostupným v strukturálně i obsahově heterogenních zdrojích.

ODBORNÁ KOMUNIKACE

Seminář Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR

V návaznosti na projekt TDKIV byl ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou (MZK) v Brně a Katedrou knižničnej a informačnej vedy (KKIV) FF UK v Bratislavě uspořádán seminář *Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR : současný stav, vývojové trendy, praktická řešení*, který se konal v prostorách MZK dne 14. 10. 2003 (viz též http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/seminar03.htm). Semináře se zúčastnilo více než 70 zájemců o terminologickou problematiku z České i Slovenské republiky, byl zaměřen na teoretické i praktické aspekty terminologické činnosti. Stručnou zprávu o semináři zveřejnila Drobíková (2003), příspěvky přednesené na semináři jsou publikovány v tomto čísle časopisu *Národní knihovna*. Seminář mj. ukázal značný zájem odborné veřejnosti o problematiku terminologie a velký potenciál pro kvalifikované odborné diskuse (např. pojem, význam a smysl *knihovědy*, o kterém se na semináři vedla intenzivní slovensko-česká diskuse), v úvahu proto přichází organizace navazujících akcí obdobného charakteru (např. tematicky zaměřené workshopy určené pro omezený počet specialistů). Informace o připravovaných akcích budou včas oznámeny v odborných informačních kanálech.

Elektronická konference Terminologie

Elektronická konference *Terminologie* byla zřízena již v průběhu projektu TDKIV pro vzájemnou komunikaci řešitelů a externích spolupracovníků, posléze byla změněna na veřejnou odbornou elektronickou konferenci přístupnou všem zájemcům. Hlavními diskutovanými okruhy v konferenci jsou:

- oborové neologismy (z poslední doby např. *resolution service/směrovací služba*) a další odborné terminologické otázky (např. použití adjektiv *knížní/knihovní/knihovnický*)
- informace o oborových terminologických zdrojích (např. francouzský kodikologický slovník: <http://vocabulary.irht.cnrs.fr/vocab.htm>, aktuality ze správy TDKIV)
- zprávy o odborných terminologických akcích
- další informace související s terminologickou činností

Výsledky diskusí v elektronické konferenci pochopitelně slouží jako jeden ze zdrojů pro aktualizaci TDKIV.

Zájemci se mohou do konference přihlásit zasláním textu „subscribe terminologie“ v těle e-mailu na adresu majordom@zikova.cvut.cz; zprávy se zasílají na adresu terminologie@cvut.cz.

SPOLUPRÁCE

Spolupráce s akademickými a dalšími pracovišti

Konkrétní spolupráce při správě TDKIV a další terminologické činnosti probíhala v roce 2003 především s těmito pracovišti (řazeno abecedně):

- ❑ FF UK Bratislava – Katedra knižniční a informační vedy (KKIV) – spolupráce probíhala již v projektové fázi TDKIV (řada členů KKIV se lektorsky podílela na tvorbě záznamů TDKIV), zástupce KKIV se podílel na programové přípravě semináře *Terminologie*, tři zástupci KKIV na semináři přednášeli
- ❑ Jednota tlumočnicků a překladatelů (JTP) – zástupce JTP přednášel na semináři *Terminologie*, mezi JTP a NK ČR (RR TDKIV) probíhá výměna informací o odborných akcích
- ❑ MU-FF Brno – Kabinet knihovnictví-Ústav české literatury a knihovnictví (KK) – studenti KK se zájmem o terminologii se na základě předchozí pozvánky účastnili semináře *Terminologie*; studenti ve svých seminárních pracích intenzivně využívají TDKIV
- ❑ UK-FF Praha – Ústav informačních studií a knihovnictví (ÚISK) – zástupce ÚISK je členem RR TDKIV, problematika terminologie a TDKIV byla studentům ÚISK stručně prezentována na diplomovém semináři v říjnu 2003
- ❑ Vyšší odborná škola informačních služeb Praha (VOŠIS) – zástupce VOŠIS je členem RR TDKIV a podílil se na testování procedur aktualizace databáze

Ocenění

Databáze TDKIV byla účastníky konference Inforum 2003 ohodnocena Cenou Infora 2003. RR TDKIV chápe toto ocenění především jako závazek pro další intenzivní práci na aktualizaci a rozvoji TDKIV.

VYUŽÍVÁNÍ TDKIV

Vyhledávání v TDKIV

TDKIV byla v průběhu roku 2003 poměrně intenzivně využívána. Svědčí o tom nejen relativně četné připomínky k obsahu databáze, které jednotliví uživatelé zasílali správci databáze, ale i další reakce a komentáře k obsahu a využívání TDKIV. TDKIV se velmi rychle stala běžně využívanou databází kvalitních terminologických informací, která dobře slouží praktickým, studijním a vědeckým potřebám knihovníků a informačních specialistů.

Mezi konkrétními příklady využití TDKIV lze uvést např.:

- TDKIV běžně využívají studenti z různých univerzit (viz výše)
- pracovníci Parlamentní knihovny využívali TDKIV při přípravě 4. verze tezauru Eurovoc, zejména při doplňování deskriptorových poznámek o rozsahu, při jejichž formulaci zohledňovali mj. výklady uvedené v TDKIV
- Státní technická knihovna využila TDKIV pro korekturu terminologie na Portálu STM

Propojení odborných textů a terminologických záznamů TDKIV

Kromě běžného vyhledávání terminologických informací a jejich využití lze aplikovat postup, který spočívá v hypertextovém propojení vybraných termínů v odborných článcích publikovaných v elektronických oborových časopisech (popř. v jiných elektronických dokumentech) a terminologických záznamů TDKIV. Pro čtenáře časopisu může toto propojení představovat

užitečnou přidanou hodnotu spočívající v bezprostřední možnosti seznámit se s výkladem konkrétního termínu v TDKIV (ať už z důvodu neznalosti významu termínu nebo z důvodu srovnání s výklady uvedenými v textu článku). Propojení mezi termíny v článcích a terminologickými záznamy TDKIV nelze realizovat automaticky, proto redakce (resp. kterýkoliv jiný subjekt) musí propojení provést ručně. Tvorba propojení není závislá na dohodě s NK ČR, může ji provádět libovolný subjekt na základě tohoto postupu:

1. intelektuální identifikace termínu, který má být prolinkován, v textu článku nebo jiném dokumentu
2. vyhledání příslušného termínu v databázi TDKIV
3. zápis devítimístného čísla terminologického záznamu (v záznamu v poli *Číslo záznamu*)
4. vytvoření HTML linku ze zvoleného termínu ve formě: [http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=find-b%26local_base=KTD%26find_code=SYS%26request=XXXXX XXXX](http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=find-b%26local_base=KTD%26find_code=SYS%26request=XXXXX XXXX, kde XXXXXXXXXX je nalezené číslo záznamu, např. 000000366; odkaz pak bude mít tvar např. http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=find-b%26local_base=KTD%26find_code=SYS%26request=000000366), kde XXXXXXXXXX je nalezené číslo záznamu, např. 000000366; odkaz pak bude mít tvar např. http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=find-b%26local_base=KTD%26find_code=SYS%26request=000000366

Příklad propojení termínů v článku se záznamy TDKIV lze nalézt ve Schwarz (2003c) (viz např. termíny *citační rejstříky*, *citační analýza*, *bibliometrie*, *impakt faktor* a další).

PLÁN PRACÍ NA ROK 2004

V roce 2004 budou pokračovat všechny doposud započaté nebo připravené procedury, a to zejména:

- ❑ průběžné úpravy metodiky zpracování nových termínů na základě zkušeností s praktickou činností
- ❑ zpracování nových záznamů na základě spolupráce s externími specialisty (autory a lektory)
- ❑ provádění dílčích úprav stávajících záznamů (záznamů v oficiální databázi)
- ❑ průběžná excerpce a doplňování nových termínů do pracovní databáze
- ❑ excerpce a doplňování normativních výkladů, dokončení metodického materiálu pro excerpce a zpracování normativních výkladů

Dalším záměrem pro rozvoj TDKIV v roce 2004 je soustředit se také na tyto okruhy činností:

- ❑ zvýšit rozsah primární excerpce nových termínů z různých zdrojů mj. na základě spolupráce s odbornou veřejností
- ❑ rozvinout přidané služby databáze (např. služba SDI, jejímž prostřednictvím budou zájemci informováni o nových termínech v databázi)
- ❑ rozšířit konkrétní spolupráci s akademickými a dalšími pracovišti

Při správě a rozvoji TDKIV zůstaly zatím stranou některé podstatné strukturální změny v databázi, jejichž potřeba byla deklarována již v *Koncepci správy a rozvoje TDKIV* (Schwarz, 2003a). Jedná se např. o symetrickou, jazykově nezávislou strukturu záznamu databáze, vyšší granularitu záznamů umožňující zachytit všechny specifické informace, implementaci adekvátní oborové klasifikace (současný třídík byl pouze pomocným nástrojem při projektovém řešení TDKIV) a další. Tyto změny, bez nichž není možný další masivní a kvalitativně pokročilý rozvoj databáze, pochopitelně rovněž zůstávají v krátkodobých či střednědobých výhledech správy TDKIV.

Kontakt na správce databáze

Mgr. Eva Bartůňková

Národní knihovna ČR

Odbor knihovnictví

Klementinum 190

110 01 Praha 1

tel.: 221 663 342

e-mail: Eva.Bartunkova@nkp.cz

Reference:

1. ANDROVIČ, A. (ed.) (1999). *English-Slovak Dictionary of Library Terminology : Anglicko-slovenský slovník knižničné terminologie*. Comp. and ed. by Ivan Kanič; slovenskou verziu pripravil Alojz Androvič. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1999. 223 s
2. ČSN ISO 5127. *Informace a dokumentace – Slovník*. Úč. 1. 6. 2003. 160 s.
3. DROBÍKOVÁ, B. (2003). Zpráva ze semináře Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR. *Ikaros* [online]. 2003, č. 11. Dostupné na: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200310004>.
4. KANIČ, I. (2000). *Multilingual dictionary of library terminology : international project* [online]. [Ljubljana], 2000 [cit. 2003-12-09]. Dostupný na www: <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>
5. *KSL – Česko-anglický a anglicko-český slovník knihovnických termínů* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/ksl>
6. *KTD – pracovní verze České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/ktdp>
7. *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>
8. *KZK – Databáze zkratk pro knihovnictví a informační obory* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/kzk>
9. MACHOVÁ, A. (2003). *Knihovnické zkratky*. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. 123 s.
10. RESSLER, M. (2000). Účast Národní knihovny ČR na zpracování Vícejazyčného terminologického slovníku z oblasti knihovnictví. *Národní knihovna*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 42-43. Dostupné též na <http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr0001/0001042b.html> nebo <http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0001/nk0001042b.pdf>
11. SCHWARZ, J. (2003a). *Koncepce správy a rozvoje České terminologické databáze z oblasti knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. Verze 1.0. Praha, leden 2003. 25 s. Nепublikovaný materiál.
12. SCHWARZ, J. (2003b). Vybrané teoretické a metodologické problémy terminografie : poznatky z tvorby České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. *Národní knihovna*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 21-41. Dostupné též na : <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0301/0301021.html> nebo <http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0301/0301021.pdf>
13. SCHWARZ, J. (2003c). Před 40 lety začala zlatá éra citačních rejstříků vědecké literatury. *Ikaros* [online]. 2003, č. 11. Dostupné na: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200311009>

leden 2004